

приватної ініціативи в освіті України (кінець XVIII – початок XX століття): автореф. дис... д-ра пед. наук: 13.00.01 / О.М. Друганова. – Х., 2009. – 42 с.; Волощенко Ю. Лазарь Бродский. Благотворительность “сахарного короля” // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.day.kiev.ua; Ткаченко Т.В. Громадська та благодійна діяльність Г.П.Галагана: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд.іст. наук: спец. 07.00.01. “Історія України” / Т.В. Ткаченко. – Київ, 2003. – 20 с.

15. Накаєва С.А. Жінки у становленні державного піклування і громадської благодійності на європейському півдні Російської імперії (перша половина XIX ст.): автореф.дис. на здобуття наук.ступеня канд.іст.наук: спец. 07.00.02 “Всесвітня історія” / С.А. Накаєва. – Одеса, 2008. – 14 с.; Петренко І.М. Єлизавета Милорадович (1832 – 1980 рр.) в українському суспільнополітичному русі: монографія / І.М. Петренко. – Полтава, 2013. – 151 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Поляруш Світлана Іванівна – кандидат історичних наук, доцент кафедри правознавства Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: соціальна історія України.

УДК 930,1 (477) “1917/1939”

СУЧАСНА ІСТОРІОГРАФІЯ ДЕРЖАВНО-ЦЕРКОВНИХ ВІДНОСИН В УКРАЇНІ У 1917 – 1939 РОКАХ

Ірина РОМАНЬКО (Кіровоград)

У статті досліджено стан сучасної історіографії державно-церковних взаємин 1917 – 1939 рр. Розкритий рівень наукової розробки проблеми, проаналізовано широке коло історичних та історіографічних джерел.

Ключові слова: історіографія, влада, державно-церковні відносини, православна церква.

В статье исследуется состояние современной историографии государственно-церковных взаимоотношений в 1917 – 1939 гг. Раскрыт уровень научной разработки проблемы, проанализирован широкий круг исторических и историографических источников.

Ключевые слова: историография, власть, государственно-церковные взаимоотношения, православная церковь.

The article will explore the state of modern historiography of church – state relations in 1917 – 1939 years. Discloses the level of scientific development problems, analyzed a wide range of historical and historiographical sources.

Key words: historiography, authorities, state-church relations, Orthodox church.

Актуальність статті зумовлена тим, що в сучасній історичній науці недостатньо узагальнювальних досліджень історіографії державно-церковних взаємин в Україні.

Вивчення сучасної історіографії взаємин влади й православної церкви в Україні сприятиме систематизації та аналізу творчої спадщини вітчизняних дослідників, представників української діаспори, українських церковних діячів, а також іноземних науковців. Крім того, вивчення заявленої теми уможливить визначити найбільш ефективний шлях подальшої гармонізації державно-церковних та міжцерковних відносин в Україні на сучасному етапі.

Метою статті є комплексне вивчення та науковий аналіз публікацій, присвячених висвітленню взаємин органів державної влади й структур православної церкви в Україні впродовж 1917 – 1930-х рр.

Виходячи з теми дослідження, авторка намагалася розв'язати такі науково-дослідні завдання:

- провести історіографічний аналіз вітчизняної і зарубіжної літератури за темою статті;
- визначити стан наукової розробки проблеми й напрямки її подальшого вивчення.

Об'єктом дослідження є сукупність основних груп історіографічних джерел з історії взаємин влади й православної церкви в Україні.

Предметом дослідження є історіографічний процес останніх десятиліть в Україні та за її межами, провідні тенденції та закономірності розвитку знань про роль і функції православної церкви в суспільстві, правові й економічні аспекти державно-церковних взаємин в Україні.

Аналізуються історичні публікації, присвячені періодові 1917 – 1939 років. Це – доба національно-демократичної революції та громадянської війни, становлення радянської адміністративно-командної системи, боротьби радянської держави проти церкви й духовенства, розколу Російської Православної Церкви (далі – РПЦ), виникнення оновленських течій в українському православ'ї, формування взаємин світських та церковних владних структур.

Вивчено комплекс історіографічних джерел за період з 1991 р. по теперішній час з історії державно-церковних взаємин, що налічує понад 50 монографій, дисертацій, брошур, статей, навчальних посібників, написаних науковцями, публіцистами та церковними діячами.

Нова історіографічна ситуація, що склалася після 1991 р., спонукала науковців до розширення проблематики досліджень церковно-державних відносин в Україні. Ці питання обговорювалися на міжнародних і республіканських наукових конференціях, у яких брали участь фахівці з США, Канади тощо [1].

Постановкою проблеми історіографії взаємин влади та церкви в Україні можна вважати виступ відомого дослідника з Канади Б. Боцюрківа на Першому конгресі Міжнародної асоціації українців (Київ, 28 серпня – 2 вересня 1990 року) [2].

Автором цієї статті здійснено спробу систематизувати й поділити на групи значний масив наукових праць: узагальнювальні комплексні дослідження історичного та релігієзнавчого характеру; монографії та статті, присвячені безпосередньому розгляду проблеми, праці, що розкривають окремі аспекти церковно-релігійного життя, історію окремих православних конфесій та їхніх діячів, репресивно-каральну політику органів НК-ДПУ-НКВС щодо священнослужителів, налагодження антирелігійної пропаганди, збереження культових пам'яток тощо; дисертаційні дослідження; зарубіжна історіографія, у корпусі якої найбільш репрезентативною є російська історіографія, презентована працями світських істориків і церковною історіографією.

Відкриття доступу до архівних документів, мемуарних та епістолярних джерел на початку 1990-х років в Україні визначило для сучасних істориків пріоритетні напрямки вивчення історії українського православ'я 1920-х –1930-х рр. Відтворенню репресивної політики щодо православного духовенства і віруючих в Україні присвячені ґрунтовні праці В. Єленського, І. Ісиченка, В. Ченцова, Ю. Шаповала, кандидатські дисертації Л. Демидович та О. Бойко, докторська дисертація М. Шитюка [3]. Дослідження цього магістрального напрямку поглиблюється аналізом державно-церковних відносин у регіонах країни в книгах М. Доненка, Ю. Катуніна, О. Форостюка, студіях С. Жилюка, І. Хюреніної, кандидатських дисертаціях О. Балягузової, Р. Белоглазова та Б. Змерзлого [4]. У працях вищезгаданих науковців самостійне вивчення суспільного опору атеїстичній політиці влади, очевидно, не передбачалося, а тому фактично залишилося поза увагою.

Важливим етапом у розв'язанні цієї проблеми стала наукова публікація Є. Слободянюк, у якій міститься найповніший, порівняно з попередніми дослідженнями, перелік причин і методів опору православної церкви, уперше запропоновано його класифікацію на основі критеріїв законності [5].

У 1990-х роках в українських видавництвах вийшли колективні й індивідуальні монографії Б. Андрусишина, В. Даниленка, В. Пашенка, В. Ульяновського, Т. Євсєєвої, у яких розглядаються різні аспекти досліджуваної проблеми [6]. Так, В. Пашенко, аналізуючи політику радянської держави щодо православної церкви в Україні у 20 – 30-ті рр. ХХ ст., поставив за мету “з'ясувати зміст політичного курсу РКП(б), форми його реалізації через органи державної влади щодо православної церкви в Україні протягом двадцятиліття радянської влади після революції 1917 року” [7, с. 4]. Автор визнає, що ця проблема залишається ще далекою від свого розв'язання. Аналогічної думки дотримується Н. Шип. Вона закликала дослідників вивчати проблему “не з ідеологічних, а з діалектичних позицій з урахуванням конфесійних колізій у минулому і в сучасному” [8, с. 263].

У працях В. Ульяновського розкриваються основні аспекти державно-церковних взаємин в Україні за часів Центральної ради і Гетьманату. Ці дослідження можна назвати новаторськими. Підготовлені вони майже тільки на нових архівних матеріалах, що значно посилює їхню глибину й достовірність, а принцип позитивізму, якого свідомо дотримується автор, уможливив вилучити будь-яку конфесійну чи національно-політичну апологетику.

Б. Андрусишин намагається виправдати діяльність Міністерства культів Директорії щодо впровадження в Українській Православній Церкві (далі – УПЦ) національної ідеї. Це супроводжувалося, судячи з матеріалів книги, низкою порушень церковних канонів. Автор визнає спірними окремі свої висновки й пропонує реконструювати церковне життя в усіх регіонах України в період існування різних державних утворень.

На особливу увагу заслуговують монографії істориків В. Силантьєва, А. Киридон та О. Ігнатуші, де продемонстровано якісно новий підхід до вивчення історії православної церкви в міжвоєнний період – дослідження проблеми державно-церковних відносин у соціальному вимірі [9]. Так, В. Силантьєв одним із перших порушив проблему внутрішньоцерковного життя, зокрема ставлення держави до мирян та їхньої реакції на антирелігійні дії влади. У працях дослідників А. Киридон та О. Ігнатуші більш повно зображено ставлення різних соціальних груп до церковної політики радянської влади. А. Киридон докладніше зупинилася на висвітленні причин атеїзації основних суспільних верств, уперше розглянула ставлення віруючих до священників і чинники, що впливали на їхню авторитетність. О. Ігнатуша у своєму дослідженні торкається проблеми протидії духовенства та різних верств населення наступові державного атеїзму, констатує наявність широкого діапазону заходів морально-духовного вдосконалення людей і розглядаючи окремі вияви опору атеїстичній політиці.

Свідченням зростання інтересу до досліджуваної проблеми стало збільшення кількості дисертацій, захищених в Україні.

У них з використанням нових методологічних підходів проаналізовано різні аспекти стосунків держави і церкви [10]. На основі залучення широкого кола невідомих раніше архівних матеріалів у дослідженнях уперше у вітчизняній історіографії висловлена негативна оцінка політиці більшовицького режиму щодо релігії та церкви в Україні.

Найбільш повно цю проблему розглянуто в кандидатській дисертації Г. Лаврик [11]. Автор зосередив свою увагу передусім на історико-економічному аспекті політики радянської держави щодо церкви в 1917 – 1923 рр. Хронологічні рамки дослідження не дали можливості в повному обсязі простежити тенденцію розвитку державно-церковних відносин в Україні, коли церква ставала все більш залежною від держави.

Значна кількість публікацій присвячена аналізу міжвоєнної історіографії взаємин радянської влади й православної церкви. Зокрема, А. Киридон, детально проаналізувавши радянську літературу з цієї проблеми, визначила кілька пріоритетних напрямків публікацій 1920-х – початку 1930-х рр. (розкриття основних положень Декрету про відокремлення церкви від держави й школи від церкви, характеристика основних причин розколу й течій у православ'ї тощо) [12].

Певного значення надавали дослідники й аналізу літератури про розкол РПЦ та оновленський церковно-релігійний рух. Відповідні праці, а також публікації з історії проголошення автокефалії православної церкви в Україні, діяльності Української Автокефальної Православної Церкви (далі – УАПЦ) та її канонічності ретельно проаналізовано в дослідженнях О. Ігнатуші та С. Жилюка [13].

Вивченню аспектів державно-церковних відносин в Україні присвячена праця С. Гладкого [14]. Основну увагу автор приділяє аналізу діяльності органів радянської влади зі створення законодавчої бази регулювання державно-церковних взаємин, конфіскації церковної власності, висвітленню церковного життя, виникнення та занепаду автокефального руху в УПЦ тощо.

У кандидатських дисертаціях А. Стародуба та О. Форостюка спеціально аналізуються правові аспекти державно-церковних відносин в УСРР [15]. Предметом дослідження А. Стародуба є церковно-адміністративна структура РПЦ, принципи її побудови та функціонування (з акцентом на ролі та місці в ній УПЦ), а О. Форостюка – правове регулювання церковно-державних відносин, основи організації та діяльності спеціальних органів, що формували й здійснювали радянську політику стосовно православної церкви, еволюція нормативно-правової бази, на якій будувалися державно-церковні відносини в Донбасі у 1917 – 1941 рр.

Розкриттю взаємин державних і церковних владних структур в інших регіонах України (на Волині, Поділлі, у Криму та Закарпатті) присвячені публікації та кандидатські дисертації В. Борщевича та А. Зінченка [16]. Автори звертають увагу на особливості міжконфесійних стосунків у східних, південних і західних областях республіки, аналіз діяльності органів радянської влади щодо впровадження церковної політики в промислових і сільськогосподарських регіонах України.

Окремі дослідники звернулися до історії “оновленського” руху в РПЦ. В. Пашенко вбачає головну причину його виникнення в прагненні партійно-державного керівництва РСФРР замінити керівництво православної церкви лояльними до радянської влади представниками духовенства.

Він значно ширше, ніж його попередники, зумів проаналізувати діяльність “обновленських” течій саме в Україні [17]. А. Левітін-Краснов і В. Шавров уважали “обновленський” рух наслідком кризи, що охопила РПЦ у зв’язку з порушенням її канонічного устрою, залежністю від держави, нехтуванням нею засадами соборності в церковному житті [18]. Протоіерей В. Ципін звинуватив перше покоління прихильників “обновлення” РПЦ у порушенні церковних канонів і традицій та прагненні до радикальної модернізації всього укладу церковного життя [19]. І. Соловйов характеризував “обновленський” рух як реакційний, тому що його учасники прагнули повернути православну церкву до дореволюційних форм існування, а публікації радянських істориків з цієї проблеми оцінює як грубу фальсифікацію церковної історії [20]. Визначену тему досліджували переважно російські історики, а праці українських науковців, на жаль, презентовані поодинокими публікаціями [21].

Упродовж багатьох років вивчення церковної історії тривало й за кордоном, зокрема, у середовищі української діаспори. Прагнучи довести безпідставність звинувачень УАПЦ церкви, більшість зарубіжних українців оминали проблему опору православної церкви та громадськості або занижували їхню активність у протидії антирелігійній політиці держави.

Відсутність доступу до широкого кола джерел значно обмежила можливості глибокого вивчення державно-церковних відносин іноземним дослідникам і політичним емігрантам. Зокрема, вони демонстрували певну тенденційність, перебільшуючи наслідки антирелігійної політики влади і тим самим перетворюючи духовенство й віруючих на мовчазних жертв більшовицького терору [22]. Щоправда, визнання опору та опис його окремих виявів усе-таки мало місце в працях Д. Поспеловського [23].

За кордоном вийшли спогади В. Зіньківського, колишнього міністра сповідань Директорії І. Огієнка, гетьмана П. Скоропадського та ін. [24]. У повоєнні роки з’явилися праці В. Вериги, О. Вороніна, Н. Полонської-Василенко, Р. Рахманного [25], присвячені історії створення та діяльності УАПЦ, розкриттю антицерковної політики радянської влади, діяльності її органів з масового закриття культових споруд і переслідування духовенства. Вихідним пунктом їхніх концептуальних підходів до висвітлення проблеми була розбудова української державності, тому в центрі уваги перебувала насамперед проблема автокефалії УПЦ. Майже всі автори розрізняють УАПЦ як єдинозаконну представницю українського православ’я, потенційний або реальний додатковий політичний важіль у створенні та зміцненні української державності.

Одними з перших у запровадженні новітніх підходів до вивчення взаємин держави з православною церквою у 20 – 30-ті рр. стали російські історики В. Алексеев, О. Василевська та М. Одинцов [26].

Використавши нові архівні матеріали, вони здійснили об’єктивний аналіз сутності державно-церковних взаємин у СРСР, простежили вплив виконавчих і судово-репресивних органів на характер та спрямованість антицерковної політики радянської держави. Автори підкреслили необхідність подальшого дослідження історії стосунків церкви і держави за часів радянської влади. Як і більшість їхніх російських колег (М. Востришев, Г. Митрофанов, В. Ципін) [27], вони основну увагу зосередили на відносинах вищого церковного керівництва з радянською владою, залишаючись у той же час осторонь проблеми опору атеїстичному наступові держави. Натомість окремі фактичні матеріали, опосередковано пов’язані з участю суспільства в державно-церковному протистоянні, можна знайти в працях їхніх співвітчизників В. Гараджи та М. Шкаровського [28].

У різні роки вийшли друком у зарубіжних видавництвах, а після 1991 р. були перевидані праці представників російської еміграції М. Вострищева, М. Зернова, Л. Регельсона, М. Шмемана, спогади митрополита Євлогія (Георгієвського), протопресвітера Г. Щавельського та ін. [29]. Майже всі названі автори виявили себе прихильниками збереження єдиного православного простору та засуджували будь-які спроби надання автокефалії УПЦ. Вони ототожнювали себе з колишньою Російською імперією, тоді як історики української діаспори – з національними державними утвореннями, що існували в Україні в 1917 – 1920 рр. Цей чинник впливав на тематику та зміст праць українських і російських авторів-емігрантів, а об’єднує їх чітко визначена антирадянська спрямованість. Нові наукові підходи в сучасній російській історіографії щодо висвітлення проблеми державно-церковних відносин за радянських часів були закладені в 90-х рр. ХХ ст. в дослідженнях О. Кашеварова, М. Крапівіна, О. Ніжного, В. Русака, С. Савельєва [30].

Отже, вітчизняними та зарубіжними дослідниками проведена значна наукова робота з вивчення проблем, пов'язаних із церковним життям в Україні в часи революції 1917 – 1920 рр. та перших десятиліть радянської влади.

Активізацію досліджень проблеми відносин держави і церкви останнім часом (1990-і роки – початок XXI століття) спричинили:

- пробудження національно-державного й національно-релігійного життя (обидва потоки розвивалися в тандемі);
- крах колишньої політико-ідеологічної системи й пошук нових орієнтирів, зокрема переосмислення набутого за радянських часів доробку історіографії вивчення взаємин церкви і держави на різних етапах історичного розвитку;
- допуск до раніше малодоступних чи засекречених документів державних, партійних та відомчих архівів, відкриття спецфондів бібліотек;
- зняття заборон на табуовані проблеми (і на “церковну” також);
- організація наукових конференцій, присвячених історії та сучасній ситуації в релігійно-церковному житті України.

Науковий аналіз літератури з теми уможливило зробити висновки: окремим працям сучасних українських істориків з порушеної проблеми притаманна тенденція локалізації досліджень до географічних меж певних регіонів України, а хронологічних меж – до часів існування різних державних утворень. Проте ці праці містять цінний і цікавий фактичний матеріал, що сприяє збагаченню нашого уявлення про характер державно-церковних взаємин в Україні, розкриттю досягнень і помилок у цій сфері. Життя свідчить: загрозу для історичної науки становить не різноманітність думок дослідників, а їхню одностайність.

Загалом історіографічний аналіз показує, що проблема державно-церковних відносин привертає увагу істориків переважно в контексті подієвого осмислення процесів у концептуальному трактуванні репресивно-карального характеру держави щодо церкви та її служителів. Тісний зв'язок із соціально-політичними проблемами російського та українського суспільства надав їхньому вивченню ідеологічного нашарування, зумовив упереджені висновки. Доробок попередніх дослідників створив підґрунтя для подальших студій, виявив слабо висвітлені або не вивчені компоненти, що дає змогу концептуально переосмислити порушену проблему.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Історична наука на порозі XXI століття: підсумки та перспективи. Матеріали Всеукраїнської наукової конференції. – Харків, 1995; Релігійні традиції в духовному відродженні України. Всеукр. наук. конференція. Матеріали. – Полтава, 1992; Релігія і церква в національному відродженні України. Тези наукової конференції. – Тернопіль, 1993; Український церковно-визвольний рух й утворення Української Автокефальної Православної Церкви. Матеріали наук. конференції. Київ, 12 жовтня 1996 р. – К., 1997.

2. Боцюрків Б. Проблеми досліджень історії релігії та церкви в Україні у міжвоєнний період: джерела та їх опрацювання // Український археографічний щорічник / Сохань П.С. (гол. ред.) та ін. – К.: Наук. думка, 1992. – Вип. 1. – С. 285 – 294.

3. Сленський В.С. Державно-церковні взаємини на Україні (1917 – 1990). – К.: Наукова думка, 1991. – 191 с.; Ісіченко І. Історія Христової Церкви в Україні. – Харків: Акта, 2003. – 472 с.; Ченцов В.В. Політичні репресії в Радянській Україні в 20-ті роки. – Тернопіль: Збруч, 2000. – 482 с.; Шаповал Ю. Україна ХХ століття: Особи та події в контексті важкої історії. – К.: Генеза, 2001. – 560 с.; Демидович Л.С. Політика радянської влади щодо православної церкви в Україні в період НЕПу (1921 – 1928 рр.): Автореф. дис. ... канд. іст. наук / Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова. – К., 2005. – 19 с.; Бойко О.В. Протидія православної церкви і громадськості антирелігійному наступу держави у 20 – 30-ті роки ХХ ст. (На матеріалах Півдня України): Автореф. дис. ... канд. іст. наук / Дніпропетровський національний ун-т. – Дніпропетровськ, 2007. – 21 с.; Шитюк М.М. Масові репресії на півдні УРСР в 20-ті – поч. 50-х рр.: Автореф. дис. ... доктора іст. наук / Київ. нац. ун-т. – К., 2000. – 36 с.

4. Доненко Н. Претерпевшие до конца. Священнослужители Крымской епархии 30-х годов. – Симферополь: (Б.в.), 1997. – 62 с.; Катунин Ю.А. Православие Крыма в 1917 – 1939 годах: проблема взаимоотношений с государством. – Симферополь: МСП “НАТА”, 2002. – 416 с.; Форостюк О.Д. Правове регулювання державно-церковних відносин на Донбасі в 1914 – 1941 роках: Монографія. – Луганськ: РВВ ЛІВС, 2000. – 166 с.; його ж. Православная Луганщина в годы гонений и трагических испытаний (1917 – 1988). – Луганск: РИОЛИВД, 1999. – 119 с.; Хюренина И.Ю. Антирелигиозная политика советской власти на Донбассе в 1920-е гг. // Нові сторінки історії Донбасу. – Донецьк, 1998. – Кн.6. – С.134–142; Жилюк С. Репресії проти духовенства та віруючих на Житомирщині в 30-х роках // Людина і світ. – 2002. – №7 – 8. – С. 40 – 41; Змерзлий Б.В. Політика радянської держави щодо Російської Православної Церкви в Криму в 1921 – 1929 роках: Автореф. дис. ... канд. іст. наук / Київ. нац. ун-т. – К., 2001. – 18 с.; Балягузова О.Ю. Розкол в українському православ'ї у 1921 – 1930 рр. (на матеріалах Півдня України): Автореф. дис. ... канд. іст. наук / Запорізький

- нац. ун-т. – Запоріжжя, 2006. – 20 с.; Белоглазов Р.М. Політика радянської влади щодо релігійних конфесій у 1920-ті рр. (за матеріалами Кримської АСРР): Автореф. дис. ... канд. іст. наук / Харківський нац. ун-т. – Х., 2002. – 19 с.
5. Слободянюк Є.П. Православ'я на Україні у 20-х – середині 30-х років ХХ ст.: Дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича. – Львів, 1996. – 162 с.
6. Андрусишин Б.І. Церква в Українській Державі, 1917 – 1920 рр. (доба Директорії УНР). – К: Наукова думка, 1997. – 176с.; Даниленко В.М., Касьянов І.В., Кульчицький С.В. Сталінізм на Україні: 20–30-ті роки. – К.: Либідь, 1991. – 204с.; Пашенко В.О. “Ніч минула, а день наблизився...”: Держава і православ'я в Україні: 20-ті роки. – К.: Критика, 1994.– 197с.; його ж. Православ'я в Україні. Державно-церковні стосунки у 20 – 30-ті роки ХХ ст. – Полтава: Аспірі, 1995. – 290 с.; Ульяновський В.І. Церква в Українській державі, 1917 – 1920 рр. (доба Гетьманату Павла Скоропадського). – К.: Наукова думка, 1997. – 200 с.; його ж. Церква в Українській державі 1917 – 1920 рр. (доба Української Центральної Ради). – К: Генеза, 1997. – ч.1. – 313с.; ч.2. – 200 с.; Євсєєва Т.М. Російська православна церква в Україні 1917 – 1921 рр.: конфлікт національних ідентичностей у православному полі. – К.: Либідь, 2005. – 167 с.
7. Пашенко В.О. Політика Радянської держави щодо Православної церкви в Україні. 20 – 30- ті роки ХХ століття. – К.: Наукова думка, 1994. – 182 с.
8. Шип Н.А. Потенційні резерви церковної проблематики у вивченні історії України // Історична наука на порозі ХХІ століття: підсумки та перспективи. Матеріали Всеукр. наукової конференції. – Харків, 1995. – С.263 – 267.
9. Силантьєв В.И. Большевики и православная церковь в Украине в 20-е годы. – Харків: ХГПУ, 1998. – 232 с.; Киридон А.М. Час випробування: держава, церква, суспільство в радянській Україні 1917 – 1930-х років. – Тернопіль: Підручники і посібники, 2005. – 384 с.; її ж. Втілення радянської моделі державно-церковних відносин в Україні// Проблеми історії України: факти, судження, пошуки. Міжвідомчий збірник наукових праць. Вип. 13. – К: Ін-т історії України НАНУ, 2005.– С. 274 – 294.; Ігнатуша О.М. Інституційний розкол православної церкви в Україні: генеза і характер (ХІХ ст. – 30-ті рр. ХХ ст.). – Запоріжжя: Поліграф, 2004. – 440 с.
10. Євсєєва Т. Російська православна церква в суспільно-політичному житті України 1917–1921 рр.: Автореф. ... канд. іст. наук – К., 2002. – 18с., Білан Г. Обновленський рух в Україні в 20 – 30-х рр. ХХ ст.: Автореф. дис. ... канд. іст. наук. – Запоріжжя, 2005. – 20 с.; Силантьєв В.І. Влада і православна церква в Україні (1917 – 1930 рр.): Автореф. дис. ... докт. іст. наук. – Харків, 2005. – 21 с.
11. Лаврик Г. Політика Радянської держави щодо православної церкви в Україні (1917 – 1921 рр.). Історико-економічний аспект: Автореф. дис. ... канд. іст. наук. – Запоріжжя, 1996. – 19 с.
12. Киридон А.М. Державно-церковні відносини в радянській Україні (1917 – 1930-ті роки): Автореф. дис. ... д-ра іст. наук. – К., 2006. – 23с.; його ж. Еволюція політики партійно-державного керівництва радянської України щодо релігії та церкви (1917 – 1930 рр.) // Український історичний журнал. – 2004. – № 6–7. – С.20 – 30.
13. Ігнатуша О.М. Українська автокефальна православна церква (1917 – 1930 рр.): Автореф. дис. ... канд. іст. наук. – Х., 1993. – 14 с.; Жилюк С.І. Обновленська церква в Україні (1922 – 1928). – Рівне: Думка, 2002. – 111с.; його ж. Ідейні засади православного оновлення та практична діяльність Всеукраїнської православної автокефальної синодальної церкви: Автореф. дис. ... д-ра іст. наук. – К., 2005. – 22с.
14. Гладкий С.О. Православне парафіяльне духовенство в суспільному житті України на початку ХХ століття: Автореф. дис. ... канд.іст. наук. – Полтава, 1997. – 17 с.
15. Стародуб А.В. Юрисдикційна політика Російської Православної Церкви 1917 – 1921 років: український аспект: Автореф.дис. ... канд.іст.наук. – К., 1999: – 11 с.; Форостюк О.Д. Правове регулювання державно-церковних відносин у радянській Україні в 1917 – 1941 рр. (на матеріалах Донецького регіону): Автореф.дис. ... канд. юрид. наук.– К., 2001. – 13 с.
16. Боршевич В.Д. Українське церковне відродження на Волині (20 – 40-ві рр. ХХ ст.). – Луцьк: Вид-во Луцького університету, 2000. – 201с.; його ж. Українська православна церква на Волині у 20 – 40-х рр. ХХ ст.: Автореф. дис. ... канд.іст.наук. – Львів, 2000. – 12с.; Зінченко А.Л. Благовістя національного духу: Українська церква на Поділлі в першій третині ХХ ст.: Автореф. дис. ... канд.іст.наук. – К., 1993. – 18 с.
17. Пашенко В. Свобода совісті в Україні: Міфи і факти 20 – 30-х років. – К.: Кріон, 1994. – 223 с.
18. Левитин-Краснов А., Шавров В. Очерки по истории Русской православной церкви. – М.: Юнити, 1996. – 317с.
19. Цыпин В., прот. Обновленчество. Раскол и его предистория // Сети “обновленного православия”. Сборник. – М.: Центр, 1995. – С.7 – 24.
20. Див. передмову І.Соловійова до книги: Левитин-Краснов А., Шавров В. Вказ. праця. – С. 10.
21. Білан Г. З історії соборів обновленської церкви в Україні // Український історичний журнал. – 2004. – № 6 – 7. – С.62 – 67.
22. Валентинов А.А. Черная книга (“Штурм небес”). Сборник документальных данных, характеризующих борьбу советской коммунистической власти против всякой религии, против всех исповеданий и церквей // Волга. – 1991. – №№ 4 – 12; Левитин-Краснов А. Очерки по истории русской церковной смуты. – М.: Крутицкое Патриаршее Подворье, 1995. – 331 с.; Русак В. (Степанов). Пир сатаны. Русская православная церковь в “ленинский” период (1917–1924). – М.: Заря, 1991. – 313с.
23. Поспеловский Д.В. Подвиг веры в атеистическом государстве // Русское зарубежье в год тысячелетия крещения Руси: Сборник. – М.: Столица, 1991. – С. 68 – 89; його ж. Русская православная церковь в ХХ веке. – М.: Республика, 1995. – 511 с.
24. Огієнко І.І. Моє життя: Автобіографічна хронологічна канва. – Житомир: Думка, 2002. – 89с.; Зеньковський В. Пять месяцев у власти (15 мая – 19 октября 1918 г.). Воспоминания. – М.: Основа, 1995.– 301 с.; Скоропадський П. Спогади: Кінець 1917 – грудень 1918. – К. – Філадельфія, 1995. – 604 с.
25. Верига В. Конфіскація церковних цінностей в Україні в 1922 р. – Нью-Йорк – Київ – Торонто, 1996. – 314 с.; Воронін О. Коротка історія Української Православної Церкви. – Саут Баунд-Брук, Нью-Джерсі, 1989. – 730 с.;

Полонська-Василенко Н. Историчні підвалини УАПЦ.– Мюнхен, 1964. – 310 с.; Рахманний Р. Самовизначення християнської України. – Торонто, 1977. – 440 с.

26. Одинцов М. Государство и церковь (История взаимоотношений, 1917 – 1938 гг.). – М.: Знание, 1991. – 64 с.; Васильева О. Русская православная церковь и советская власть в 1917 – 1927 гг. // Вопросы истории. – 1993. – № 8. – С. 40 – 54.; Алексеев В. Иллюзии и догмы: Взаимоотношения Советского государства и религии. – М.: Политиздат, 1991. – 400 с.

27. Востришев М.И. Патриарх Тихон – М.: Мол. гвардия, 2004. – 383 с.; Митрофанов Г. История Русской Православной Церкви. 1900 – 1927. – СПб: САТИСЪ, 2002. – 443 с.; Цыпин В. История Русской Церкви. 1917 – 1997. – М.: Издательство Спасо-Преображенского Валаамского монастыря, 1997. – 831 с.

28. Гараджа В.И. Социология религии: Учеб. пособие для вузов. – М.; Аспект Пресс, 1996. – 239 с.; Шкаровский М.В. Иосифляне: течение в Русской Православной Церкви. – СПб.: НИЦ “Мемориал”, 1999. – 400 с.; його ж. Істинно-Православна церква проти радянської влади: українські сторінки // Людина і світ. – 1997. – №8. – С. 38 – 43.

29. Вострышев М.И. Божий избранник: Крестный путь Святителя Тихона, патриарха Московского и всея России. – М.: Центр, 1990. – 94 с.; Евлогий (Георгиевский), митр. Путь моей жизни: Воспоминания Митрополита Евлогия (Георгиевского), изложенные по его рассказам. – М.: Гроза, 1994. – 327 с.; Зернов Н. Русское религиозное возрождение XX века. – Париж – Москва, 1991. – 276 с.; Регельсон Л. Трагедия Русской церкви, 1917 – 1945. – М.: Крутицкое патриаршее подворье, 1996. – 632 с.; Шмеман Н.А. Исторический путь православия. – Париж, 1989. – 101 с.; Щавельский Г. Воспоминания последнего протопресвитера русской армии и флота. Т.1. – Нью-Йорк – Москва, 1993. – 43 с.

30. Кашеваров А.Н. Церковь и власть: Русская Православная Церковь в первые годы Советской власти. – СПб.: Нева, 1999. – 221 с.; Крапивин М.Ю. Противостояние: большевики и церковь. 1917 – 1941. – Волгоград: Мемориал, 1993. – 307с.; Нежный А.И. Комиссар дьявола. – М.: Буки, 1993. – 199 с.; Русак В.С. Свидетельство обвинения. Церковь и государство в Советском Союзе. Части 1 – 3. – М.: Наука, 1993. – 274с.; Савельев С.Н. Бог и комиссары // Религия и демократия. – М.: Путь, 1993. – С. 164 – 216.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Романько Ірина Іванівна – кандидат історичних наук, доцент кафедри соціально-гуманітарних наук Кіровоградської льотної академії Національного авіаційного університету.

Наукові інтереси: культурно-освітні процеси в Україні в міжвоєнний період (1918 – 1939 рр.)

УДК 930,1(477+497,11)”18,,/,,”

СЕРБСЬКА ТЕМАТИКА НА СТОРІНКАХ ЖУРНАЛУ “КІЄВСКАЯ СТАРИНА”

Ольга СКОРОХОД (Кіровоград)

У статті робиться спроба проаналізувати статті журналу “Кієвская старина” про сербсько-українські зв’язки.

Ключові слова: серби, Україна, “Кієвская старина”.

В статті делается попытка проанализировать статьи журнала “Киевская старина” о сербо-украинских связях.

Ключевые слова: сербы, Украина, “Киевская старина”.

This paper attempts to analyze articles from the magazine “Kievskaya Starina” on the theme of Serbo-Ukrainian relations.

Keywords: Serbs, Ukraine, “Kievskaya Starina”.

Становлення демократичної, правової української держави вимагає значної уваги до питань міжнаціональних відносин. На теренах України разом з етнічними українцями мешкали й мешкають десятки інших народів. Історії сербів в Україні та україно-сербських зв’язків у сучасних дослідженнях відводиться певне місце. Однак, історіографія цих питань на сьогодні залишається, на наш погляд, білою плямою у вітчизняній науці й ще не знайшла достатнього розкриття в науковій літературі. Певну увагу цій проблемі у своїх історичних нарисах приділили В.С. Дмитрієв [1, с. 6 – 11], О.М. Посунько [2], однак ґрунтовного дослідження цієї проблеми ще не було зроблено.

Чимало статей з історії сербів в Україні та україно-сербських зв’язків друкувалося на сторінках журналу “Кієвская старина”. Заснування та видання журналу “Кієвская старина” є однією з найяскравіших сторінок в історії української культури кінця ХІХ – початку ХХ ст. Посилання на його матеріали можна знайти в багатьох українознавчих працях – від невеликих за обсягом заміток до узагальнювальних монографій. Метою нашої статті є проаналізувати статті журналу “Кієвская старина” із сербської тематики. Значну допомогу у виявленні